

Aportació a la història de la construcció del retaule major de l'església de Sant Vicenç de Calders (1630)

Josep Galobart i Soler

Continuant la recerca documental sobre la construcció i el moblatge de l'església parroquial de Sant Vicenç de Calders, iniciada en ocasió de la celebració dels quatre-cents anys del començament de les obres del temple actual, hem trobat un document interessant per a historiar el retaule major que el presidí durant més de tres segles. El retaule major d'una església rural, com la parroquial de Sant Vicenç de Calders, és l'obra més significativa del temple, ja que la presideix i està dedicat al sant titular.

El temple parroquial de Calders fou construït, en diverses etapes, entre els anys 1600 i 1675.¹ En la primera, anys 1600-1603, es començà per bastir la capçalera, el primer tram de la nau i les dues capelles laterals. La clau de volt del presbiteri, amb la data de 1602, dóna constància de la fi de la primera campanya. Anys després, entre 1611 i 1613, s'acabà la construcció de la nau i el cor de l'església. Entre els anys 1631 i 1632 s'hi afegí la sagristia, situada a la dreta del presbiteri. Posteriorment, entre els anys 1650 i 1675, en diverses empreses constructives s'hi afegien quatre capelles laterals més. Simultàniament a l'acabament de les diverses etapes constructives, el nou edifici s'anà moblant amb retaules de nova construcció.²

El retaule major

Després d'acabar-se la construcció del cos central de l'església de Calders (1600-1613) i just abans de dotar-la d'una sagristia adient (1631-1632), concretament l'any 1630 és construït el retaule major que la presidí fins que fou destruït en esclatar la guerra civil espanyola l'any 1936. Només se'n varen salvar dues taules pintades, conservades actualment a la sagristia de l'església calderina. Un testimoni fotogràfic de Josep Salvany y Blanch ens permet, sortosament, de fer-nos càrrec de com era aquella obra artística.

El retaule major de l'església parroquial de Sant Vicenç de Calders fou contractat pel rector i obrers amb l'escultor Miquel Vidal, d'origen mallorquí i domiciliat a Manresa, vers la primera meitat de l'any 1630. No he reeixit a trobar el document notarial del contracte de construcció, que fou signat davant el rector de la parròquia de Sant Pere de Viladecavalls –parròquia veïna a la de Sant Vicenç, situada, també, dins el terme de l'antic castell de Calders–, que actuà com a escrivà.

Boix dels goigs de sant Vicenç de Calders

La informació que tenim sobre el retaule major de Calders ens la proporciona el document de subcontractació d'aquesta obra que publiquem en apèndix. El document es troba en un fragment de manual notarial del rector Pere Fàbregas conservat a l'arxiu parroquial de Calders. L'acta de subcontractació està datada el *Die vigesima sexta mensis anno a Nativitate Domini millesimo sexentesimo*

trigesimo, remarqueu que l'escrivà oblidà de posar-hi el nom del mes. El document anterior, però, és un debitori de blat, signat per Miquel i Valentí Brec, datat el dia 26 de maig de 1630. La datació del document anterior el dia 26 de maig ens fa creure que el document de subcontractació del retaule major de Calders fou escriturat el mateix dia 26 de maig de l'any 1630. Malauradament el document posterior –el contracte de construcció de la sagristia de l'església calderina– no està datat i és l'últim d'aquest fragment de manual notarial.

Els signants del contracte eren Jacint Posa, *antallador de la vila de Moya*, per una part, i Miquel Vidal, que el document anomena *ascultor siutada de Manressa*, per l'altra. Jacint Posa era un escultor de segona fila, documentat per Joan Bosch i Ballbona en la seva obra *Els Tallers d'Escultura al Bages...*,³ i relacionat originalment amb el taller dels escultors Rubió de Moià. Bosch i Ballbona situa Jacint Posa, l'any 1619, amb els Rubió en l'obra de construcció del retaule major de l'església de Castellbisbal.⁴ En 1627 l'escultor Jacint Posa, actuant individualment, contractà el retaule de Sant Isidre de l'església parroquial de Sant Feliu de Codines. A més, li documenta dues obres a Sant Joan d'Oló; la reforma del retaule de la Mare de Déu del Roser l'any 1645 i la construcció d'un tabernacle processional l'any 1652.⁵ Jacint Posa, juntament amb un altre antic col·laborador del taller dels Rubió, l'escultor Valentí Riu, construí el primer retaule de Sant Isidre de la parroquial de Moià entre els anys 1628 i 1632.⁶

Pel que fa a l'escultor Miquel Vidal, segons Joan Bosch i Ballbona ha de ser considerat "*el gran escultor dels tallers de la Catalunya central entre 1620 i 1645*".⁷ De fet, li documenta una nombrosa i extensa obra dispersa per un àmbit geogràfic molt ampli, malauradament gairebé tota destruïda.⁸

Segons el document que publiquem, el tallista Jacint Posa es comprometia a fer la fusteria del retaule que anteriorment havia contractat

1. Retaule major de l'església parroquial de Sant Vicenç de Calders. Fotografia de Josep Salvany i Blanch, any 1924 (fons Josep Salvany, Biblioteca de Catalunya).

Miquel Vidal menys les *figuras, testas ab barba y quadros de ralleu*, és a dir, les imatges i parts esculturades. Jacint Posa havia d'encarregar-se de *tota la talla, requadros, serafins*, seguint com a model el retaule de Sant Eloi de l'església de Moià. Jacint Posa havia de lliurar l'obra acabada el mes d'octubre del mateix any 1630.

El preu del treball que havia de fer el tallista Posa es fixà en cinquanta lliures, alhora que s'establí que haguessin de pagar-se en quatre terminis: en començar l'obra, 10 lliures; al

moment d'haver-se posat la primera andana del retaule, *so es, la cornisa maior*, 10 lliures més; la tercera paga, de només 5 lliures, es faria efectiva una vegada *acabat lo sacrari*; les 25 lliures restants, corresponents a la darrera paga, *acabada y finida la feina y judicada*, és a dir, acabada, supervisada i acceptada l'obra pels calderins.

El breu document acaba dient que Jacint Posa havia de complir amb les mateixes obligacions, terminis i despeses amb què s'havia obligat contractualment amb la gent de Calders l'escultor Miquel Vidal.

2. La mort de sant Vicenç, pintura sobre taula, procedent del retaule major de Calders (foto de Joan Serra, any 2003)

3. El cos de sant Vicenç protegit pel corb, pintura sobre taula, procedent del retaule major de Calders (foto de Joan Serra, any 2003)

La subcontractació, com és el cas del retaule major de Calders, era una pràctica habitual en l'època. Un bon exemple el tenim en l'activitat dels escultors Rubió de Moià, com en una altra ocasió documentarem àmpliament. Cal remarcar, com ja assenyala Joan Bosch i Ballbona, que Miquel Vidal va necessitar la col·laboració d'altres escultors per a poder complir els seus nombrosos compromisos contractuals;⁹ aquesta, però, és la primera col·laboració documentada amb el tallista moianès Jacint Posa.

El testimoni fotogràfic de Josep Salvany

La informació que ens proporciona el document de subcontractació del retaule de Calders es pot completar amb el testimoni fotogràfic de Josep Salvany i Blanch.¹⁰ La fotografia es féu l'any 1924 i ens permet de visualitzar i fer una descripció del retaule major calderí.

De planta reticular, el retaule tenia un sòcol o pedestal amb l'altar al centre i predel·la. Tres andanes horitzontals i cinc carrers verticals. Els carrers segon i quart, amb tres taules

pintades, representant escenes de la vida de Sant Vicenç. Els carrers primer, central i el cinquè, amb fornícules i imatges exemptes d'escultura. Sobre l'altar mateix hi ha un gran sagrari-manifestador que ocupa tota la part central de la primera andana. Al centre del retaule, corresponent a la segona andana, la imatge de sant Vicenç, el titular de l'església,¹¹ i en la tercera andana la Crucifixió. Coronava el carrer central una imatge del Pare etern. El testimoni fotogràfic no permet identificar la imatgeria exempta. En canvi, podem identificar la iconografia d'algunes de les taules pintades del retaule, de les quals se n'han conservat dues (en parlarem més endavant). A la dreta de la Crucifixió, mirant el retaule frontalment, hi havia representada l'escena del cos del sant protegit pels corbs, taula que sortosament s'ha conservat. A l'altra banda hom pot identificar l'escena del sant amb la mola penjada al coll per a ser llançat al mar. En l'andana del mig, a la dreta del sant titular, segurament hi havia representada l'escena del sant a la presó. I a l'esquerra de la fornícula de la imatge de sant Vicenç, l'escena del sant en un llit lliurant l'ànima als àngels, taula que també s'ha conservat. En la primera andana, a la dreta del gran sagrari-expositor, ens sembla identificar l'escena del sant a la creu. Però l'escena de l'esquerra del sagrari-expositor no ens ha estat possible identificar-la.

Aquest producte artístic tenia una estructura semblant al retaule major de l'església del convent del Carme de Manresa, que esdevingué un model en l'àrea geogràfica de la Catalunya central. Un testimoni d'aquesta tipologia de retaule que combina l'escultura amb taules o teles pintades, el podem contemplar *in situ* en la veïna església parroquial de Sant Joan d'Oló.¹²

El retaule major de Calders serví també com a punt de referència per a la construcció del retaule major d'una altra parròquia veïna, la de Sant Feliu de Monistrol de Calders. Quan l'any 1634 és contractà la construcció del retaule major de la parròquia de Monistrol de Calders amb els

escultors Jacint Massachs i Joan Generes, els escultors es comprometeren a fer-lo *ab la matexa trassa del retaule major de Sant Vicens de Calders*.¹³ Aquesta referència ha fet escriure a un historiador de l'art, contràriament al que hem exposat en aquest treball, que el retaule de Calders era obra dels escultors Jacint Massachs i Joan Generes.¹⁴

Les dues taules conservades

Com ja hem dit, el retaule major de l'església de Calders fou destruït el juliol de l'any 1936, en començar la guerra civil espanyola (1936-1939). Se'n varen salvar, però, dos fragments, dues taules pintades amb escenes de la vida del diaca i màrtir sant Vicenç, que es conserven actualment a la sagristia de l'església de Calders. Les dues taules han estat restaurades per Jordi Abancó i Pla-devall, de Moià, restauració que fou presentada a la comunitat calderina per la festa de Sant Vicenç, dia 22 de gener, de l'any 2003.

Iconogràficament les taules representen dues escenes de la passió del Sant. Una és la mort de sant Vicenç i l'altra la del corb protegint el cos del Sant.¹⁵

En la primera taula podem contemplar sant Vicenç, estès al llit, lliurant la seva ànima a Déu, la qual és acollida per dos àngels envoltats de núvols. En un costat, al capçal del llit, hi ha la figura d'un soldat romà amb una llança, a l'altre costat, als peus del llit, hi ha un personatge amb barba blanca, llarga túnica i barret, que podria representar l'emperador Dacià. Aquesta taula estava situada, en el retaule, a l'esquerra de la fornícula del sant titular, és a dir, en la segona andana del quart carrer.

L'altra taula representa el corb protegint el cos de sant Vicenç de l'atac de les bèsties salvatges, els llops. Aquesta taula estava situada en el segon carrer de la tercera andana, al costat dret de la Crucifixió.

Malauradament no hem trobat cap documentació sobre aquestes pintures ni el seu autor. El document de

GOIGS DEL GLORIOS MARTYR SANT VICENS, PATRÓ DEL LLOCH DE CALDERS.

Soldat de Deu valerós,
puix tant vos ama el Senyor,
siu nostre intercessor,
Vicens Martyr gloriós.
Huesca ditxosa Ciutat,
puix tal flor ha produït;
y de ella un fruyt ha eixit,
que á Deu ha tant agradat,
podent esperar en Vos,
dell tota gracia, y favor, &c.
No pogué humana malicia
algun torment inventar,
ni ab sas forsas contrastar
vostra Christiana Milicia;
era descans, y repós
en Vos la pena major, &c.
Qué sufriment, y paciencia
tingueren ab Daciá,
maltractantvos lo Tirá
de Zaragoza á Valencia,
pero fou mes poderós
en Vos de Christo lo amor, &c.
En una presó posát,
en arribar á Valencia,
foreu ab zel, y prudencia
de Valero aconsolat,
allí patireu los dos,
fam, fret, set, y mal fetor, &c.
Per vostre valor probar,
en un potro os han posát,
de peus, y de mans lligát
vos varen desconjuntar;
y peganvos molts açots,
may desmayá vostre cor, &c.
En la presó despullát
per dar fi á vostre amor,
foreu ab molt gran horror

†. *Justus ut palma florebit.*

‡. *Sicut Cedrus Libani multiplicabitur.*

OREMUS.

Præsta quæsumus omnipotens Deus: ut intercedente Beato Vincentio Martyre tuo, & à cunctis adversitatibus liberemur in corpore, & à pravis cogitationibus mundemur in mente. Per Dominum nostrum. &c.

Manresa: Per Ignasi Abadal, F. Imp. del Govern per l' Rey nostre Señor (Q. D. G.)

4. Goigs del gloriós martyr Sant Vicens, Patró del lloch de Calders. Manresa: Per Ignasi Abadal (s.d., primer terç del segle XIX)

subcontractació no fa cap referència a taules pintades. Podria tractar-se de dues taules procedents de l'antic retaule major de l'església de Sant Vicenç de Calders, aprofitades en el nou retaule contractat i subcontractat per Miquel Vidal, però no en tenim cap prova documental.

El retaule major de Calders, com hem dit, fou destruït l'any 1936, en començar la guerra civil, igualment com tot el moblatge de l'església. Només en resten les dues taules pintades, el testimoni fotogràfic de Josep Salvany i el document que ara publicuem.

26 de [maig?] de 1630

Subcontractació del retaule major de l'església parroquial de Sant Vicenç de Calders signat entre l'escultor Miquel Vidal, de Manresa, d'una part, i el tallista Jacint Posa, de Moià, de l'altra.

Calders, Arxiu parroquial, fragment d'un manual de Pere Fàbregas, sense foliar. Caixa manuals 1621-1689, plec 1608-1631.

Die vigesima sexta mensis (sic) anno a nativitate Domini millesimo sexentessimo trigessimio

Concordia feta y fermada entra Jacinto Posa, antallador de la vila de Moya, y Miquel Vidal, ascultor siutada de Manressa, tots del bisbat de Vich, es lo següent:

Primo, lo dit Posa promet fe (sic) dit Vidal de fer tota aquella obra que te confessada dit Vidal aver de fer ab los de la parroquia de Calders sots de la fabrica del retaule.

Accepte figuras, testas ab barba y quadros de ralleu; y dit Posa te de fer tota la talla, requadros, sarafins, conforma al retaule de Sant Alloi y gremi de Moya, conforma te dit Vidal confessat aver de fer ab acte rebut en poder del reverent rector de Vila de Cavalls; y dit Posa se obliga fer dita obra ab las mateixas obligacions, obligantse dit Posa aver acabada dita feina per tot lo mes de octubre primer vinent. Lo preu de dita feina son sinquantu lliuras; lo modo de las pagas es lo següent: primo deu lliuras lo dia comensara dit Posa a treballar, deu lliuras posada la primera andana, so es, la cornisa maior; y acabat lo sacrari sinc lliuras; y les restants vint y sinc lliuras acabada la feina y judicada que sia. Se obliga dit Posa a la judicatio de aquella conforma esta obligat dit Vidal. Y del diner predit se obliga dit Posa donar seguretats y en tot se obliga dit Posa complir y fer tenir y acabar, ab totes les obligacions y gastos, y asi mateix se obliga dit Vidal donar lo primer ab les mateixas obligacions en los terminis, y donar facultat que, serà a los gastos, so es, de contraversia, a tota lluisio y

saguretats de dit notari ab las clausules nesassarias y oportunas, y ab jurament. Juraverunt.

Testimonis són Joan Fabrega, de la parroquia de Sant Feliu Sasserà, y Valenti Arolla, fadri de la parroquia de Calders, tots del bisbat de Vic.

NOTES

1. Sobre l'església de Calders, vegeu la visió de conjunt que en dóna Roser SERRA, *L'època moderna: del segle XVI al XVIII*, dins *Calders. Un municipi entre el Pla de Bages i el Moianès*, Manresa 1996, pp. 115-121.
2. Vàrem exposar llargament el procés constructiu de l'església parroquial de Sant Vicenç de Calders en una conferència, amb el títol *La construcció de l'església de Calders (1600-1675)*, pronunciada a Calders, en el mateix edifici religiós, el dia 24 de novembre del 2000.
3. Joan BOSCH I BALLBONA, *Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*, Manresa 1990, pp. 90-91.
4. Joan BOSCH I BALLBONA, *Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*, Manresa 1990, p. 90. Sobre el retaule major de l'església parroquial de Sant Vicenç de Castellbisbal, vegeu: Albert RUIZ I ELIAS, *Notes històriques. Parròquia de Castellbisbal*, Castellbisbal 1998, pp. 97-118.
5. Josep GALOBART I SOLER, *Els retaules barrocs de les esglésies del terme de Santa Maria d'Oió (1607-1781)*, Manresa 1996, pp. 99-104.
6. Josep GALOBART I SOLER, *Els dos retaules de Sant Isidre de l'església parroquial de Santa Maria de Moià* dins *Modilianum*, 2ª època, núm. 21, desembre 1999, pp. 3-26.
7. Joan BOSCH I BALLBONA, *Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*, Manresa 1990, p. 39.
8. L'única visió de conjunt sobre la vida i l'obra de l'escultor Miquel Vidal l'ha esbossada Joan BOSCH I BALLBONA, *Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*, Manresa 1990, pp. 37-49.

9. Joan BOSCH I BALLBONA, *Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*, Manresa 1990, p. 43. Referint-se a l'escultor Miquel Vidal, l'autor explica: "*La coexistència en tan breu lapse temporal de tantes obres en curs feia que hagués de recórrer sovint a la col·laboració de fusters i d'altres escultors*".
10. Roser PORTET I CAPDEVILA, *El fotògraf Josep Salvany i el fons sobre el Moianès de la Biblioteca de Catalunya* dins *Modilianum*, 2ª època, núm. 13, desembre 1995, pp. 59-76.
11. Es tracta de sant Vicenç, diaca del bisbe Valeri de Saragossa; segons la tradició fou martiritzat a València, durant la persecució que decretà contra els cristians, l'any 303, l'emperador romà Diocleciana, que regí l'imperi entre 284-305. Maria de los Dolores MATEU IBARS, *Consideraciones sobre el culto y arte de San Vicente en Cataluña. La hagioponimia de San Vicente martir según fuentes arquitectónicas del romanico catalan* dins *Memoria Ecclesiae XVI*, Oviedo 2000, pp. 343-370). Victor SAXER, *Saint Vincent diacre et martyr*, Subsidia Hagiographica 83, Brussel·les 2002.
12. Josep GALOBART I SOLER, *Els retaules barrocs de les esglésies del terme de Santa Maria d'Oió (1607-1781)*, Manresa 1996, pp. 105-109, 118-124.
13. Manresa, Arxiu Comarcal, Prot. Not., Not. Benet Font, *Primum manuale instrumentorum* 1634, full soít, encartat a la data de 29 d'agost de 1634.
14. Joan BOSCH I BALLBONA, *Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*, Manresa 1990, p. 51. L'autor escriu, referint-se a Joan Generes (I): *En aquell any [1631] el suposem treballant el retaule major de la parroquia de Sant Vicenç de Calders...*
15. Per a la iconografia de sant Vicenç vegeu: Louis RÉAU, *Iconographie de l'art chrétien*, tom. III, *Iconographie des saints*, vol. III, París 1959, pp. 1324-1329. *Bibliotheca Sanctorum*, vol. XII, Roma 1969, cols. 1149-1155. Maria de los Dolores MATEU IBARS, *Iconografía de San Vicente Mártir*, tomo I, Pintura, València 1980.

Josep Galobart i Soler
Estudis del barroc català